

تحلیل مسیر تأثیر نظام آموزش و پرورش کشور بر توسعه اقتصاد مقاومتی (مبتنی بر تعلیم و تربیت اسلامی)

حمیدرضا اسمعیلی گیوی **

سیدجلال موسوی خطیر *

احمد فضائلی ***

پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۲/۷

دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۱۱/۲

چکیده

هدف مقاله حاضر؛ بررسی، تبیین و تعیین میزان تأثیر نظام آموزش و پرورش کشور بر توسعه اقتصاد مقاومتی مبتنی بر تعلیم و تربیت اسلامی است. برای این منظور، از روش تحقیق آمیخته اکتشافی استفاده شده است. ابتدا با بررسی ادبیات تحقیق و فیش برداری کتابخانه‌ای و سپس تجزیه و تحلیل آن و کدگذاری باز و محوری، مفاهیم مرتبط با نظام آموزش و پرورش و اقتصاد مقاومتی شناسایی شد، سپس از طریق مصاحبه نیمه ساختاریافته با خبرگان حوزه تعلیم و تربیت و اقتصاد مقاومتی، مفاهیم و مقوله‌های محوری مرتبط با توسعه اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران شناسایی شد. یافته‌های بخش کیفی تحقیق نشان می‌دهد که نظام آموزش و پرورش کشور به کمک متغیرهای میانجی (اقتصاد مردم‌پایه، اقتصاد دانش‌بنیان، فرهنگ عمومی و سبک زندگی) می‌تواند به توسعه اقتصاد مقاومتی، منجر شود. سپس برای انجام مرحله کمی پژوهش از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد. در بخش کمی با بهره‌گیری از مدل انعکاسی به تحلیل عاملی تأییدی پژوهش پرداخته شد. آزمون مدل‌های اندازه‌گیری انعکاسی از طریق، آزمون پایایی مدل اندازه‌گیری، روایی همگرا و روایی واگرا مورد تبیین قرار گرفت. در ادامه، میزان اثرگذاری متغیرها (اثر مستقیم و اثر غیرمستقیم) با بهره‌گیری از نرم‌افزار پی‌ال‌اس صورت گرفته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که نظام آموزش و پرورش از طریق متغیرهای میانجی رابطه مثبت و معنی‌داری با توسعه اقتصاد مقاومتی پیدا می‌کند.

کلیدواژه‌ها: اقتصاد مقاومتی؛ نظام آموزش و پرورش؛ اقتصاد دانش‌بنیان؛ سبک زندگی؛ اقتصاد مردم‌پایه

* دانش‌آموخته دکتری مدیریت آموزش عالی دانشگاه تهران و رئیس گروه پژوهش‌های فرهنگی -

musavi14@yahoo.com

علمی دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی

** دانش‌آموخته دکتری سیاست‌گذاری علم و فناوری دانشگاه تربیت مدرس و مدیرکل پژوهش‌های

esmaely@gmail.com

علمی - فرهنگی دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی

abomoh787@gmail.com

*** دانشیار دانشگاه جامع امام حسین (ع)

مقدمه و بیان مسأله

توجه به نقش آموزش و پرورش در پیشبرد برنامه‌های اقتصادی، به‌خصوص از حیث تأمین نیروی انسانی مناسب و موردنیاز آن، از جمله دلایل ایجاد تغییرات در ساختار نظام تعلیم و تربیت بیشتر کشورهای جهان است. بررسی مختصر از اصلاحات آموزشی در اکثر کشورهای جهان روشن‌کننده این نکته است که یکی از هدف‌ها و دلایل قوی برای انجام این اصلاحات، کاهش فاصله میان دو نظام آموزشی و اقتصادی است (عزیزی، ۱۳۸۷: ۴۲). اصلی‌ترین عامل تعیین‌کننده پیشرفت و توسعه جامعه در شرایط متحول کنونی جهان، میزان برخورداری از نیروی انسانی کارا و خلاق است که این خود به میزان برخورداری جوامع، از دانش، آموزش و پرورش بستگی دارد. برتری یک کشور بیش از آنکه به منابع طبیعی یا ظرفیت‌های موجود صنعتی متکی باشد، به میزان بهره‌مندی آن کشور از علوم و فنون که حاصل توسعه علمی است و نیز به پویایی نظام تعلیم و تربیت آن کشور وابسته است (رضایت، ۱۳۹۴: ۱۰۶؛ سایبو، ۲۰۰۶: ۷۶؛ دیبا، ۲۰۱۲: ۲۰۴؛ تیودوری، ۲۰۱۲: ۵۴).

نظام تعلیم و تربیت، نقش اساسی و محوری در فرایند توسعه اقتصادی و ایجاد موازنه بین ابعاد مختلف توسعه یافتگی کشور دارد (سیدطباطبایی و فریدونی، ۱۳۹۵: ۹۶؛ داودا، ۲۰۱۰: ۱۷۲؛ اوواوی، ۲۰۱۰: ۶۹). سرمایه‌گذاری اصولی در این بخش، نقش مهمی در ایجاد امکانات و تسهیلات برای نسل‌های آینده و اقدام صحیح در جهت توسعه اقتصادی کشور ایفا می‌کند. بررسی‌های بی‌شماری که در زمینه دستاوردهای کشورهای توسعه‌یافته و تازه‌توسعه‌یافته صورت گرفته است، برای ما آشکار می‌سازد که چگونه این کشورها با تبیین اهداف و مشخص کردن مقاصد خود در زمینه‌های آموزش و پرورش در جهت دستیابی به سطوح بالای پیشرفت و توسعه اقتصادی حرکت کرده‌اند. لذا در ارتباط بین آموزش و توسعه اقتصادی، حجم عظیمی از مطالعات در اقتصاد آموزش بر شواهدی تأکید دارند که براساس آن توسعه اقتصادی ملت‌ها بر توسعه آموزش و پرورش استوار است (تودارو و اسمیس، ۲۰۰۳: ۲۰۰۳؛ هارمون، ۲۰۰۳: میلیگان و

1. Suaibu
2. Dyba
3. Theodore
4. Dauda
5. Oviawe
6. Todaro & Smith
7. Harmon

دیگران^۱، ۲۰۰۴؛ لوچنر و مورتی^۲، ۲۰۰۴؛ گروزمین^۳، ۲۰۰۶؛ فیونت و دومنچ^۴، ۲۰۰۶؛ هانیوشک و وبمن^۵، ۲۰۰۷؛ لاوال^۶، ۲۰۱۱؛ گیلیچ^۷، ۲۰۱۵؛ ابوباکار^۸، ۲۰۱۵).

امروزه اکثر اقتصاددانان بر این باورند که کمبود سرمایه گذاری در سرمایه های انسانی، عامل اصلی پائین بودن سطح رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه است و تا زمانی که این کشورها با استفاده از دانش، سطح مهارت های حرفه ای را ارتقا ندهند، بازدهی و کارایی نیروی کار و سرمایه در سطح نازلی باقی خواهد ماند و رشد اقتصادی به کندی و با هزینه های سنگین تر صورت می پذیرد. در واقع، می توان گفت سرمایه های فیزیکی تنها زمانی بیشتر مولد خواهند شد که کشور دارای مقادیر لازم سرمایه انسانی باشد. سرمایه انسانی شامل آموزش ها، تخصص ها، مهارت ها و به طور کلی کیفیت نیروی کار است که از طریق نظام آموزش و پرورش کشور به دست می آید (سوری و مهرگان، ۱۳۸۶: ۲۰۸). لذا جوامع بشری هر از چند گاهی با تحولات و تغییرات شگرفی مواجه بوده اند. یکی از این تحولات شگرف در سده اخیر، تحول در منبع ثروت و انتقال آن از سرمایه فیزیکی به سرمایه انسانی بوده است (کارایانیس و الکساندر^۹، ۲۰۰۶). کیچونه و پاپایونه (۲۰۰۶) در پژوهشی با عنوان "سرمایه انسانی، ساختار تولید و رشد اقتصادی"، به بررسی موضوع در سطح صنایع (۳۷ واحد صنعتی) در ۴۰ کشور پرداخته و به این نتیجه می رسند که تغییر در سرمایه انسانی باعث تغییر مثبت در تولید واحدهای صنعتی شده است (هانوشک و وبمن^{۱۰}، ۲۰۰۷: ۴۵).

اوجی و واتانابه در پژوهشی در سال ۲۰۰۴ به بررسی آموزش و سود بنگاه ها، با استفاده از روش نظام دینامیکی پرداختند. آنها در این پژوهش، نقش دانش، هزینه های تحقیق و توسعه، اثر سرریز آن بر تولید و سود بنگاه ها را ارزیابی کردند. همچنین، آنها براساس مطالعه ارو^{۱۱} در سال ۱۹۹۲ مطرح می کنند که یادگیری حین کار، نقش مهمی در کاهش هزینه های بنگاه دارد. در این

1. Milligan and et al
2. Lochner and Moretti
3. Grossman
4. Fuente & Domenech
5. Hanushek and Wobmann
6. Lawal
7. Gylych
8. Abubakar
9. Carayannis & Alexander
10. Hanushek & Wobmann
11. Arrow

پژوهش، فناوری به دو دسته اطلاعات و صنعتی تقسیم شده و یادگیری نیز به دو دسته داخلی و بازار تفکیک می‌شود. در جمع‌بندی نیز نقش بسیار مهمی برای فرایند یادگیری از بازار و نوآوری به منظور پاسخگویی به نیاز مصرف‌کنندگان در نظر می‌گیرند (وانی و نفسیگر^۱، ۲۰۰۶: ۹۸). نادری (۱۳۸۳: ۱۹) به بررسی اثرات سرمایه انسانی بر رشد تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی می‌پردازد و این تأثیر برای هر یک از اجزای سرمایه انسانی یعنی آموزش و یادگیری حین عمل تأیید می‌شود. وی نشان می‌دهد که تأثیر سرمایه انسانی حداقل پنج برابر تأثیر سرمایه فیزیکی بر تولید است. نیلی و نفیسی (۱۳۸۲: ۲۸) در مقاله‌ای به بررسی ارتباط بین سرمایه انسانی و رشد اقتصادی می‌پردازند. در این پژوهش از شاخص ضریب جینی سال‌های تحصیلات (که بیانگر توزیع سال‌های تحصیل بین افراد است) به عنوان جانشین سرمایه انسانی استفاده کرده و به این نتیجه می‌رسند که آموزش و سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی، سیاست‌های حمایتی دولت، فناوری اطلاعات و ارتباطات، وجود محیط مناسب اجتماعی، اقتصادی و قانونی برای سرمایه‌گذاری، تولید و تجارت دانش از جمله پیش‌نیازهای اقتصاد دانش هستند (هرتوگ و هویزنکا^۲، ۲۰۰۰: ۴۳).

از طرف دیگر، با نگاهی به تجربه سایر اقتصادهای دنیا، متوجه خواهیم شد که تمام آنها همواره سعی در مقاوم‌سازی بافت‌ها و ساختارهای خویش داشته‌اند و این امر با تکامل دانش همواره در مسیر خود روبه پیشرفت بوده است؛ بدین معنا که جهت‌گیری تمام نظریه‌های اقتصادی، نیل به این هدف، یعنی قوام و مقاوم‌سازی است. اقتصاد مقاومتی یک برنامه کوتاه‌مدت نیست، بلکه فرایندی نظام‌ساز است و لذا صرفاً یک تاکتیک نبوده و مربوط به دوره تحریم نخواهد بود، بلکه اگر تمام هجده‌ها هم پایان یابند [با لحاظ کردن شرایط مکانی-زمانی]، باز هم تمام عناصری که در سند سیاست‌های کلان اقتصاد مقاومتی وجود دارد، جزو برنامه‌های کشور خواهد بود و باید به این سیاست‌ها به عنوان الگوی بدیل اقتصادی برای کشور توجه شود (پیغامی، سمیعی‌نسب و سلیمانی، ۱۳۹۴: ۲۲-۲۰). مقام معظم رهبری در همین زمینه می‌فرمایند: «...اولاً یک الگوی علمی متناسب با نیازهای کشور ماست، اما منحصر به کشور ما هم نیست؛ یعنی بسیاری از کشورها، امروز با توجه به این تکانه‌های اجتماعی و زیوروشدن‌های اقتصادی که در این بیست، سی سال گذشته اتفاق افتاده است، متناسب با شرایط خودشان به فکر چنین کاری

1. Wayne & Nafziger
2. Hertog and Huizenga

افتاده‌اند. پس مطلب اول اینکه این حرکتی که ما داریم انجام می‌دهیم، دغدغه دیگر کشورها هم هست؛ مخصوص ما نیست» (۱۳۹۳/۱/۱).

توجه کشورها به مسائل اقتصادی و همچنین نگاه اصولی به معیشت در اسلام، نشان از اهمیت این موضوع در روند پیشرفت اقتصادی کشورها و رسیدن به جامعه توسعه یافته است. از این رو، تربیت اقتصادی و حرفه‌ای در مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران که مبتنی بر تعلیم و تربیت اسلامی تدوین شده، یکی از ساحت‌های شش‌گانه نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی است (سند تحول آموزش و پرورش، ۱۳۹۰: ۶) که توجه به آن منجر به توسعه اقتصادی مقاومتی خواهد شد. ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای که مبتنی بر تعلیم و تربیت اسلامی است، ناظر به یکی از ابعاد مهم زندگی آدمی یعنی بُعد اقتصادی و معیشتی انسان‌هاست. این ساحت ناظر به رشد توانایی‌های متریان در تدبیر امر معاش و تلاش اقتصادی و حرفه‌ای است؛ اموری نظیر درک و فهم مسائل اقتصادی، درک و مهارت حرفه‌ای، التزام به اخلاق حرفه‌ای، توان کارآفرینی، پرهیز از بطالت و بیکاری، رعایت بهره‌وری، تلاش جهت حفظ و توسعه ثروت، اهتمام به بسط عدالت اقتصادی، مراعات قوانین کسب و کار و احکام معاملات و التزام به اخلاق و ارزش‌ها در روابط اقتصادی است (سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰: ۱۲۳). ریشه‌های توجه به فرهنگ و تربیت اقتصادی در تمدن اسلامی ایرانی و میان‌علما و حکمای تعلیم و تربیت اسلامی را باید در جامعیت تعالیم دین مبین اسلام در توجه به همه ابعاد زندگی انسان مسلمان و وجود دستوراتی در همه زمینه‌ها در میان آموزه‌های این دین دانست (طغیانی و زاهدی وفا، ۱۳۹۱: ۷۲).

از طرف دیگر، شواهد موجود در اقتصاد داخلی کشور حکایت از آسیب‌ها و چالش‌هایی دارد که ریشه در مسائل اساسی اقتصاد کشور داشته است و تأثیر آنها در حوزه‌های عمومی، اجتماعی و تجاری قادر است در جهت خواسته‌های دشمنان، زمینه‌های ورود تنش به فضای اقتصادی کشور را فراهم کند. بدین ترتیب، اقتصادی که باید پایه توسعه و پیشرفت کشور باشد، خود به بیماری تبدیل شده است که ابتدا باید به درمان آن پرداخت. رشد اندک و پرنوسان اقتصادی، توزیع نابرابر ثمرات رشد اقتصادی، شکاف فناورانه با دنیای پیشرفته، رقابت‌پذیری اندک اقتصاد، تورم، گرایش به مشاغل غیرمولد، تخریب منابع و محیط‌زیست و بیکاری گسترده از جمله مسائل اساسی اقتصاد ایران هستند که اگر هرچه زودتر چاره‌جویی نشوند، می‌توانند انسجام اجتماعی و سیاسی کشور را زایل و رشد درازمدت اقتصادی را با مخاطره جدی مواجه

سازند (سیف و کمالی، ۱۳۹۴: ۱۳۲). براساس ادبیات علمی و تجربی، یکی از راهکارهای اساسی و بنیادی برای بهبود وضعیت اقتصادی کشور و حل چالش‌ها و آسیب‌های فوق، توجه به نظام تعلیم و تربیت کشور است که با سرمایه‌گذاری بر نظام آموزش و پرورش و نیروی انسانی کشور می‌توان باعث رشد و توسعه اقتصادی کشور شد.

لذا چند سالی است که جهت بهبود وضعیت اقتصادی، بحث اقتصاد مقاومتی در سطح سیاست‌مداران و اندیشمندان کشور مطرح شده است. براین اساس، مفهوم اقتصاد مقاومتی در ابلاغیه‌ای که در تاریخ ۲۹ بهمن‌ماه ۱۳۹۲، قوای سه‌گانه و رئیس مجمع تشخیص مصلحت نظام را مورد خطاب قرار می‌داد، به این شرح بود: «ایران اسلامی با استعدادهای سرشار معنوی و مادی و ذخایر و منابع غنی و متنوع و زیرساخت‌های گسترده و مهم‌تر از همه، برخورداری از نیروی انسانی متعهد و کارآمد و دارای عزم راسخ برای پیشرفت، اگر از الگوی اقتصادی بومی و علمی برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی که همان اقتصاد مقاومتی است، پیروی کند، نه تنها بر همه مشکلات اقتصادی فائق می‌آید... بلکه خواهد توانست در جهانی که مخاطرات و بی‌اطمینانی‌های ناشی از تحولات خارج از اختیار، مانند بحران‌های مالی، اقتصادی، سیاسی و ... در آن رو به افزایش است، با حفظ دستاوردهای کشور در زمینه‌های مختلف و تداوم پیشرفت و تحقق آرمان‌ها و اصول قانون اساسی و سند چشم‌انداز بیست‌ساله، اقتصاد متکی به دانش و فناوری، عدالت بنیان، درون‌زا و برون‌گرا، پویا و پیشرو را محقق سازد و الگویی الهام‌بخش از نظام اقتصادی اسلام را عینیت بخشد».

با دقت در مفاهیم به کاررفته در متن سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی مثل؛ استعدادهای سرشار معنوی و مادی، برخورداری از نیروی انسانی متعهد و کارآمد، اقتصاد متکی به دانش و فناوری و ... می‌توان تا حدودی به این نتیجه رسید که ارتباط نزدیکی بین نظام آموزش و پرورش کشور و سرمایه انسانی با اقتصاد مقاومتی مبتنی بر تعلیم و تربیت اسلامی وجود دارد. حال سؤال اساسی این است که نظام آموزش و پرورش کشور چگونه و با چه الگویی موجب توسعه و رشد اقتصاد مقاومتی خواهد شد؟ اعتبار الگوی ارائه‌شده برای تحقق اقتصاد مقاومتی به چه میزان است؟ و اگر قرار باشد برنامه و سیاست‌هایی را در حوزه نظام آموزش و پرورش جهت ارتقای کیفیت این اثرگذاری طراحی کنیم، کدام مسیرها مناسب‌تر و کارآمدتر خواهند بود (اثرات مستقیم و غیرمستقیم)؟ این پژوهش جهت پاسخ به این سؤالات کلیدی انجام شده است. جهت پاسخ به این

سؤالات از روش تحقیق آمیخته اکتشافی استفاده شده است.

روش تحقیق

باتوجه به اینکه هدف این پژوهش، بررسی تأثیر مستقیم و غیرمستقیم نظام آموزش و پرورش کشور بر بهبود توسعه اقتصاد مقاومتی است و برای این منظور نیاز است تا مؤلفه‌های اصلی این الگو شناسایی و سپس مورد آزمون قرار گیرد، لذا این پژوهش از نوع پژوهش‌های توصیفی - پیمایشی است که به شیوه آمیخته اکتشافی انجام شده است. در طرح تحقیق آمیخته اکتشافی پژوهشگر درصدد زمینه‌یابی درباره «موقعیت نامعین» می‌باشد. برای این منظور، ابتدا به گردآوری داده‌های کیفی پرداخته می‌شود و جنبه‌های مختلف پدیده مورد شناسایی قرار می‌گیرد. با استفاده از این شناسایی اولیه، امکان صورت‌بندی فرضیه(هایی) درباره بروز پدیده مورد مطالعه فراهم می‌شود. پس از آن، در مرحله دوم از طریق گردآوری داده‌های کمی، فرضیه(ها) مورد آزمون قرار می‌گیرد (بازرگان، ۱۳۸۷: ۱۶۶). براین اساس، مراحل تحقیق به شیوه زیر انجام شده است:

بخش کیفی

در گام کیفی پژوهشی برای شناسایی عوامل و مؤلفه‌هایی که نظام آموزش و پرورش از طریق آنها می‌تواند بر تحقق اقتصاد مقاومتی کمک کرده و بر آن تأثیر بگذارد، از روش مصاحبه با صاحب‌نظران و خبرگان استفاده شده است. در مجموع، با هفت نفر از صاحب‌نظران حوزه آموزش و پرورش و اقتصاد مقاومتی مصاحبه صورت گرفت. انتخاب این افراد با استفاده از روش نمونه‌گیری هدف‌مند و براساس آثار و نوشته‌های این افراد در عرصه آموزش و پرورش و اقتصاد مقاومتی بوده است. همچنین از روش نمونه‌گیری گلوله برفی و پرسش از مصاحبه‌شونده‌ها برای معرفی افراد صاحب‌نظر و خبره در این زمینه استفاده شده است. مراحل کدگذاری مصاحبه‌های صورت گرفته، طی دو مرحله انجام شده است: ۱. کدگذاری باز ۱ و ۲. کدگذاری محوری ۱.

بخش کمی

در مرحله دوم پژوهش و پس از انجام پژوهش کیفی و تهیه گزارش آن، از روش کمی به منظور آزمودن الگوی نظری و اعتباریابی آن الگو استفاده شده است. برای این منظور، از طریق

1. Open coding
2. Axial coding

تحلیل عاملی تأییدی PLS، مدل مورد آزمون قرار گرفته و اعتباریابی شده است. باتوجه به ماهیت موضوع، جامعه آماری «بخش کمی» شامل کلیه صاحب نظران در دسترس که دارای تجربه علمی و مدیریتی مرتبط با اقتصاد، اقتصاد مقاومتی و تعلیم و تربیت اسلامی بودند، انتخاب شدند. نمونه تحقیق نیز براساس طرح تمام شماری شامل ۵۰ نفر بودند که پرسشنامه برای آنها ارسال شد که تعداد ۴۶ پرسشنامه دریافت شد و در تحلیل، مورد استفاده قرار گرفت. پرسشنامه مذکور با استفاده از نتایج بخش کیفی و بر مبنای الگوی پیشنهادی پژوهش ساخته شده است. برای این منظور، ابتدا مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های مؤثر بر تحقق بستر لازم برای توسعه اقتصاد مقاومتی مشخص شد و سپس براساس مؤلفه‌های شناسایی شده، پرسشنامه ساخته شد. روایی پرسشنامه از طریق نظرخواهی از صاحب نظران مورد تأیید قرار گرفت. برای این منظور، پرسشنامه طراحی شده به پنج نفر از متخصصان موضوع ارائه و از آنها تقاضا شد که نظرات اصلاحی خودشان را نسبت به میزان تناسب، ارتباط و کفایت گویه‌های پرسشنامه ارائه نمایند. جهت اعتباریابی الگو از روش آماری معادلات ساختاری استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

سؤال ۱. نظام آموزش و پرورش کشور چگونه موجب توسعه و رشد اقتصاد مقاومتی

خواهد شد؟

جهت پاسخ به این سؤال پژوهش، پس از بررسی ادبیات تحقیق از طریق مصاحبه نیمه ساختاریافته جهت گردآوری داده‌ها استفاده شده است، لذا به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها، روش کدگذاری مورد استفاده قرار گرفت. براساس مصاحبه‌های صورت گرفته و نیز با الهام از ادبیات پژوهش، مفاهیم و مقولات استخراج شده و در جدول ۱ تشریح هر یک از متغیرها ارائه شده است. اینها عوامل و مؤلفه‌هایی هستند که نظام آموزش و پرورش از طریق آنها می‌تواند بر تحقق اقتصاد مقاومتی کمک کرده و بر آن تأثیر بگذارد.

جدول ۱. مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تحقق اقتصاد مقاومتی مبتنی بر ادبیات و مصاحبه با صاحب‌نظران

مضامین و مؤلفه اصلی	کدگذاری محوری	منبع
الگوی سبک زندگی	خلق ارزش افزوده و تولیدگرایی ملی	م ۲، ۵، اصغری (۱۳۹۲)، سیف و کمالی (۱۳۹۳)، حسینی و همکاران (۱۳۹۳)، ناصری و همکاران (۱۳۹۳)، فرمehینی (۱۳۹۳)، پیغامی (۱۳۹۴)، نقشه مهندسی فرهنگی (۱۳۹۲)
	ساده‌زیستی و مبارزه با اسراف (اشرافیت‌گرایی)	م ۲، ۵، اصغری (۱۳۹۲)، سیف و کمالی (۱۳۹۳)، حسینی و همکاران (۱۳۹۳)، پژوهنده (۱۳۹۴)، اکبری دستک (۱۳۹۵)، فرمehینی (۱۳۹۳)، پیغامی (۱۳۹۴)، نقشه مهندسی فرهنگی (۱۳۹۲)
	ارزش‌آفرینی	م ۱، ۲، ۴، ۵، اصغری (۱۳۹۳)، دانش جعفری و کریمی (۱۳۹۳)، خلیل ارجمندی (۱۳۹۳)، سیف و کمالی (۱۳۹۳)، میرمعزی (۱۳۹۱)، نقشه مهندسی فرهنگی (۱۳۹۲)
فرهنگ عمومی	جاذبه (همسوسازی با پیشران‌های تولید)	م ۱، ۳، ۵، اکبری دستک (۱۳۹۵)، پیغامی (۱۳۹۴)، اسدی (۱۳۹۳)، حسینی و همکاران (۱۳۹۳)، مطلق و ذبیحی (۱۳۹۳)، پژوهنده (۱۳۹۴)، امیری طهرانی (۱۳۹۴)، میلانی (۱۳۹۴)، رهبر و همکاران (۱۳۹۳)، اصغری (۱۳۹۲)، مقدم و همکاران (۱۳۹۲)، سیف و کمالی (۱۳۹۳)، نقشه مهندسی فرهنگی کشور (۱۳۹۲)
	دافعه (ضدیت‌سازی با موانع کارکردهای مثبت اقتصاد)	م ۲، ۳، ۵، حسینی و همکاران (۱۳۹۳)، پژوهنده (۱۳۹۴)، کریم و همکاران (۱۳۹۳)، اصغری (۱۳۹۳)، غفاری و لطفعلی (۱۳۹۳)، ناصری و همکاران (۱۳۹۳)، نکویی نایینی (۱۳۹۴)، اصغری (۱۳۹۲)، خلیل ارجمندی (۱۳۹۳)، میرمعزی (۱۳۹۱)، میلانی (۱۳۹۴)، نقشه مهندسی فرهنگی کشور (۱۳۹۲)
اقتصاد مردم‌پایه	تهادسازی و ابزارسازی برای واگذاری اقتصاد به مردم	م ۱، ۲، ۳، ۵، ۶، ۷، حسینی و همکاران (۱۳۹۳)، امیری طهرانی (۱۳۹۴)، محمد مقدم و همکاران (۱۳۹۲)، سیف و کمالی (۱۳۹۳)، دانش جعفری و کریمی (۱۳۹۳)، میرمعزی (۱۳۹۱)، مطلق و ذبیحی (۱۳۹۱)، نقشه مهندسی فرهنگی (۱۳۹۲)
	اقدامات فرهنگی دولت	م ۱، ۲، ۳، ۴، ۶، ۷، واعظی و فدایی (۱۳۹۴)، رهبر و همکاران (۱۳۹۳)، سیف و کمالی (۱۳۹۳)، پژوهنده (۱۳۹۴)، میلانی (۱۳۹۴)، عزتی و همکاران (۱۳۹۴)، سپردوست و زمانی (۱۳۹۴)، شیروی و رضایی (۱۳۹۳)، نقشه مهندسی فرهنگی (۱۳۹۲)

اقتصاد دانش‌بنیان	ارتقای نیروی انسانی	م، ۲، ۷، خانباشی و بستان‌منش (۱۳۹۴)، واعظی و فدایی (۱۳۹۴)، اصغری (۱۳۹۲)، پیغامی (۱۳۹۴)، فروتن (۱۳۹۵)، سیف و کمالی (۱۳۹۳)، سند تحول آموزش و پرورش، نقشه جامع علمی کشور (۱۳۸۹)
	حمایت از تحقیق و توسعه	م، ۲، ۳، ۷، فروتن (۱۳۹۵)، مراد (۱۳۹۱)، خاشعی و تمتاجی (۱۳۹۵)، واعظی و فدایی (۱۳۹۴)، سیف و کمالی (۱۳۹۳)، شاه‌آبادی و میرزابابایی (۱۳۹۳)، ناصری و همکاران (۱۳۹۳)، نقشه جامع علمی کشور (۱۳۸۹)
	مدیریت دولتی دانش در اقتصاد	م، ۲، ۳، ۴، فروتن (۱۳۹۵)، میرمعزی (۱۳۹۱)، سیف و کمالی (۱۳۹۳)، دانش‌جعفری و کریمی (۱۳۹۳)، واعظی و فدایی (۱۳۹۴)، حجازی‌نیا (۱۳۹۵)، نقشه جامع علمی کشور (۱۳۸۹)
	حمایت از اقتصاد دانش و علم و فناوری	م، ۲، ۳، ۴، فروتن (۱۳۹۵)، شاه‌آبادی و میرزابابایی (۱۳۹۳)، خانباشی و بستان‌منش (۱۳۹۴)، پیغامی (۱۳۹۴)، میلانی (۱۳۹۴)، مطلق و ذبیحی (۱۳۹۳)، غفاری و همکاران (۱۳۹۳)، سیف و کمالی (۱۳۹۳)، سند تحول آموزش و پرورش (۱۳۹۰)، نقشه جامع علمی کشور (۱۳۸۹)

بر اساس جدول شماره یک با بررسی ادبیات تحقیق و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با خبرگان علمی و تجربی، عواملی که نظام آموزش و پرورش از طریق آنها می‌تواند بر تحقق اقتصاد مقاومتی کمک کند، شناسایی شده‌اند که این عوامل عبارت است از: سبک زندگی، فرهنگ عمومی، اقتصاد مردم‌پایه و اقتصاد دانش‌بنیان. در ادامه، مهم‌ترین مفاهیم استخراج شده از این عوامل تشریح می‌شود:

سبک زندگی

با بررسی اسناد علمی و مصاحبه با خبرگان، مهم‌ترین نکاتی که ذیل سبک زندگی به آن اشاره کرده‌اند، عبارت است از: ترویج فرهنگ کار و تلاش و کسب روزی حلال و نشان‌دادن مصادیق مال حرام در کسب و کار و زندگی از طریق نمایش فیلم‌های خانوادگی؛ ساخت فیلم‌ها و زنجیره‌ها و انیمیشن‌هایی با موضوعات اهمیت منافع ملی، منافع جمعی و مذمت فردگرایی و سودمحوری؛ افزایش فرهنگ بهره‌وری و کیفیت تولید داخلی، معرفی کاهش قیمت تمام‌شده

به‌عنوان ارزش ملی و ارتقای استانداردهای خدمات پس از فروش و نظام تبلیغات بازرگانی؛ توجه دقیق به فیلم‌ها و سریال‌های تلویزیونی و جلوگیری از استفاده کالاهای لوکس، خانه‌های اشرافی، مبلمان‌های گران‌قیمت در فیلم‌ها و سریال‌ها؛ بسترسازی برای ترویج سبک زندگی اسلامی و فرهنگ صرفه‌جویی، قناعت و مصرف صحیح و بهینه در حوزه‌های انرژی، آب، حمل و نقل، دارو، خوراک و پوشاک مبتنی بر آموزه‌های دینی، منافع ملی و توجه به اقشار محروم؛ تشکیل نهادهای مبارزه با اشرافی‌گری؛ رفع موانع (نظری، فرهنگی و اداری) اصلاح الگوی مصرف و رویکرد به اقتصاد مقاومتی؛ تولید و برنامه‌سازی رسانه‌ای برای ترویج فرهنگ مصرف بهینه و نظام توزیع و خدمات پس از فروش محصولات داخلی؛ ارزشمند نمودن مصرف کالای داخلی و جلوگیری از تبلیغ کالاهای خارجی در رسانه‌ها؛ آموزش مؤلفه‌های اقتصادی به کودکان در مهدکودک‌ها از طریق داستان، شعر، نقاشی و...؛ برنامه‌ریزی برای افزایش سهم کالاها و محصولات فرهنگی - مذهبی در سبد مصرفی خانوار به‌ویژه خانواده‌های روستایی و عشایری.

فرهنگ عمومی

مهم‌ترین مفاهیم استخراج‌شده در بعد فرهنگ عمومی عبارت است از: تقویت مضامین اسلامی اخلاق و فرهنگ کار و کارآفرینی با بهره‌گیری از ابزارهای رسانه‌ای، هنری و آموزشی؛ برنامه‌ریزی برای آموزش عمومی، گسترش و ترویج روحیه مشارکت و فرهنگ تعاون و رقابت سالم بین مردم در فعالیتهای اقتصادی به‌عنوان یک الگوی ارزشی مبتنی بر اسلام؛ احیاء و تقویت فرهنگ نهادهای اقتصادی اسلام و تبیین و ارتقای کارکردهای آن با تأکید بر وقف، قرض‌الحسنه، خمس، زکات و انفاق و همچنین خیریه‌ها و به‌کارگیری از ظرفیتهای قانونی، حقوقی، آموزشی، رسانه‌ای و فرهنگی کشور در راستای آن؛ تقویت روحیه استقامت و خودباوری ملی در مقابل تهدیدها و تحریم‌های اقتصادی؛ اشاعه و تبلیغ فرهنگ توکل، قناعت و صرفه‌جویی، مصرف صحیح و احترام به کار و کسب حلال، رزق و ثروت حلال و بیت‌المال؛ اشاعه و تبلیغ فرهنگ توکل، قناعت و صرفه‌جویی، مصرف صحیح و احترام به کار و کسب حلال، رزق و ثروت حلال و بیت‌المال؛ آموزش فقهی حرفه‌ها و مشاغل عمومی به‌عنوان بخشی از آموزش‌های پایه و تخصصی؛ شناسایی و ترویج الگوهای ملی اسلامی سختکوشی و ساده‌زیستی از طریق رسانه‌های جمعی به‌ویژه رسانه ملی؛ تقویت فرهنگ خوداتکایی و تولیدمحوری روستاها و اصلاح نگرش جامعه به روستا و زندگی روستایی؛ تشویق مصرف بهینه، تولید ملی و ایجاد و گسترش

بازارهای محلی در استان‌ها؛ طراحی و ساماندهی الگوی تبلیغات مستقیم و غیرمستقیم بازرگانی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی و ملی و ممنوع کردن تبلیغات بازرگانی مبتنی بر فرهنگ غیردینی و غربی؛ اصلاح نظام اعطای تسهیلات، یارانه‌ها، تخفیف‌ها و معافیت‌های مالیاتی منطبق با اهداف اولویت‌های فرهنگی؛ بازنگری و اصلاح قوانین با رویکرد حمایت و پشتیبانی از مصرف‌بهنه و هم‌راه‌سازی مصرف درست با مشوق‌های اجتماعی و اتخاذ تدابیر محدودکننده اجتماعی برای رفتارهای مسرفانه و مبذرانه؛ ایجاد فرهنگ مبارزه همه‌جانبه و فراگیر با مفاسد اقتصادی، رباخواری، افزونه‌خواهی (رانت)، امتیازطلبی، تکاثر، سودجویی، احتکار، گران‌فروشی و کم‌فروشی.

اقتصاد مردم‌پایه (افزایش نقش مردم در اقتصاد)

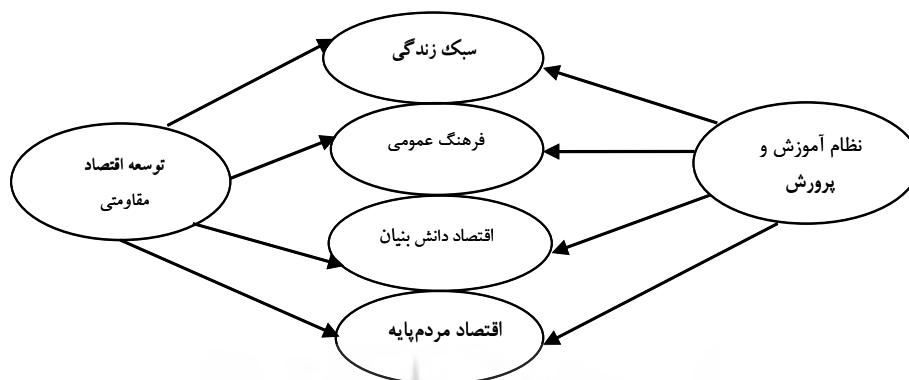
در بعد افزایش نقش مردم در اقتصاد هم این مفاهیم استخراج شده است: ساخت فیلم و مجموعه تلویزیونی درمورد زندگی کارآفرینان نمونه و تشویق مردم به سوی کارآفرینی و تقویت مضامین اسلامی اخلاق و فرهنگ کار و کارآفرینی با بهره‌گیری از ابزارهای رسانه‌ای، هنری و آموزشی؛ آموزش نحوه مشارکت مردم در فرایند تولید، سرمایه‌گذاری و توزیع از طریق رسانه‌ها و ابزارهای تغییر در فرهنگ عمومی مثل مساجد، مبلغین و...؛ برنامه‌ریزی برای آموزش فقهی حرفه‌ها و مشاغل عمومی به‌عنوان بخشی از آموزش‌های پایه و تخصصی؛ برنامه‌ریزی برای آموزش عمومی، گسترش و ترویج روحیه مشارکت و فرهنگ تعاون و رقابت سالم بین مردم در فعالیت‌های اقتصادی به‌عنوان یک الگوی ارزشی مبتنی بر اسلام؛ تولید و برنامه‌سازی رسانه‌ای برای ترویج فرهنگ مصرف‌بهنه و نظام توزیع و خدمات پس از فروش محصولات داخلی؛ توسعه و تقویت بخش تعاون به‌عنوان یکی از سه گونه اقتصادی به رسمیت شناخته‌شده در قانون اساسی و تدوین برنامه جامع برای رشد بخش تعاون و ایجاد تعاونی‌های منطقی، معقول، قانونی، سالم و قوی؛ کمک به راه‌اندازی و توسعه صندوق‌های پیشرفت منطقه‌ای مبتنی بر مقوله اقتصاد فرهنگ محلی و بومی مبتنی بر قائل شدن تسهیلات برای سرمایه‌گذاران و فراهم آوردن سرمایه‌های مردمی برای ارائه تسهیلات به کارآفرینان و متخصصین بومی هر منطقه؛ حمایت از احیا و ایجاد سازمان‌های مشارکتی مردمی و NGOها با محوریت نیروهای انقلابی و بسیجی و ساماندهی و هدایت تشکل‌های مردم‌نهاد فعال موجود در زمینه اقتصادی در جهت تقویت ارزش‌های فرهنگ اسلامی و نظارت بر آن؛ برنامه‌ریزی برای ایجاد و گسترش بازارهای محلی در استان‌ها؛ استفاده از ظرفیت نخبگان مذهبی و دانشگاهی برای تبیین و توجیه نحوه و چگونگی نقش‌آفرینی مردم در اقتصاد

مقاومتی؛ تهیه سند الگوی پیشرفت مشارکتی و مردم‌محور مبتنی بر آرمان‌های انقلاب اسلامی و ابلاغ به مبادی ذی‌ربط؛ تبیین و ترویج چشم‌انداز ایران ۱۴۰۴ و برنامه‌ریزی برای معرفی دستاوردهای اقتصادی، فنی و فناورانه کشور در سطوح و اقشار مختلف جامعه و حمایت از صادرات محصولات داخلی؛ برنامه‌ریزی برای تقویت روحیه استقامت و خودباوری ملی در مقابل تهدیدها و تحریم‌های اقتصادی و مجاهدت برای رفع موانع و تحقق اهداف چشم‌انداز ایران ۱۴۰۴.

توسعه اقتصاد دانش‌بنیان

در ادبیات علمی و مصاحبه‌های انجام‌شده به نقش اقتصاد دانش‌بنیان هم اشاره شده که مهم‌ترین آن مقولات عبارت است از: استفاده از توان و تجربه نخبگان اقتصادی برای اشتغال‌زایی در بخش فرهنگی؛ طراحی و ساماندهی الگوی تبلیغات مستقیم و غیرمستقیم بازرگانی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی و ملی؛ اصلاح نظام اعطای تسهیلات، یارانه‌ها، تخفیف‌ها و معافیت‌های مالیاتی منطبق با اهداف و اولویت‌های فرهنگی؛ حمایت از ایده‌ها، ابتکارات، نوآوری‌های فرهنگی جهت رساندن به مرحله تولید و رقابت با کالاهای خارجی با رویکرد بازارمحور؛ ترسیم الگوی حمایت پولی و اعتباری بانکی به منظور حمایت از تولید، توزیع و صادرات کالاها و خدمات فرهنگی و هنری و ایجاد تسهیلات و حمایت‌های ویژه برای تهیه مواد اولیه، ماشین‌آلات و تجهیزات موردنیاز صنایع بخش فرهنگ برای نیل به بهبود کیفیت تولیدات و صدور محصولات فرهنگی، هنری و در مقیاس‌های جهانی؛ تقویت اقتصاد هنر و ایجاد نظام حمایت معنوی، اعتباری و مالی از صنایع هنری بومی و ملی مبتنی بر مبانی اسلامی؛ تشکیل کمیته پیوست‌نگاری اقتصادی برای کلیه طرح‌های و برنامه‌های فرهنگی در کلیه سازمان‌های فرهنگی کشور؛ تهیه سند نحوه تعامل مؤثر و ارتباط نظام‌مند و پویای نظام اقتصادی با نظام فرهنگی در ستاد راهبردی نقشه مهندسی فرهنگی کشور و تدوین ضوابط مربوط به استانداردسازی فرهنگی در نظام واردات و صادرات.

باتوجه به بررسی ادبیات تحقیق و مصاحبه‌های انجام‌شده، الگوی مفهومی ذیل (شکل شماره ۱) مورد توجه قرار گرفت. الگوی مفهومی تحقیق (چهارچوب نظری تحقیق) مبنایی است که تمام تحقیق بر آن قرار داده می‌شود. الگوی مفهومی یک شبکه منطقی، توسعه‌یافته، توصیف‌شده و کامل بین متغیرهایی است که از طریق فرایندهایی مانند مشاهده، مصاحبه و بررسی ادبیات موضوع (پیشینه تحقیق) فراهم آمده است (خاکی، ۱۳۸۳).

شکل ۱. الگوی مفهومی پژوهش

سؤال ۲. اعتبار الگوی ارائه شده برای تحقق اقتصاد مقاومتی چه میزان است؟

در این بخش با استفاده از مدل اندازه گیری روش پی ال اس به تحلیل عاملی تأییدی پژوهش پرداخته شد. در پی ال اس دو دسته مدل های ترکیبی و انعکاسی داریم. مدل پژوهش حاضر از نوع مدل های انعکاسی است. آزمون مدل های اندازه گیری انعکاسی شامل سه مرحله اصلی می شود که در ادامه تبیین می شود:

الف) آزمون پایایی مدل اندازه گیری

پایایی از سه طریق سنجش بارهای عاملی خارجی^۱ و معنی داری آنها، آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی^۲ یا Rho بررسی می گردد. بار عاملی مقدار عددی است که میزان شدت رابطه میان یک متغیر پنهان (سازه) و متغیر آشکار (شاخص) مربوطه را طی فرایند تحلیل مسیر مشخص می کند. هرچه مقدار بار عاملی یک شاخص در رابطه با یک سازه مشخص بیشتر باشد، آن شاخص سهم بیشتری در تبیین آن سازه ایفا می کند (داوری و رضازاده، ۱۳۹۲). آلفای کرونباخ معیاری برای سنجش پایایی و سنجش مناسب برای ارزیابی پایداری درونی^۳ (سازگاری درونی) محسوب می شود. پایداری درونی نشانگر میزان همبستگی بین یک سازه و شاخص های مربوط به آن است

1. Outer Loadings
2. Composite Reliability
3. Internal Consistency

(داوری و رضازاده، ۱۳۹۲: ۷۹). پایایی ترکیبی توسط ورتس و همکاران^۱ (۱۹۷۴) معرفی شد و برتری آن نسبت به آلفای کرونباخ در این است که پایایی سازه‌ها نه به صورت مطلق بلکه با توجه به همبستگی سازه‌هایشان با یکدیگر محاسبه می‌شود.

طبق گفته محققان در صورتی مدل اندازه‌گیری انعکاسی، مدلی همگن خواهد بود که قدر مطلق بارعاملی هر یک از متغیرهای مشاهده‌پذیر متناظر با متغیر پنهان آن مدل، دارای حداقل مقدار ۰/۷ باشد و در سطح معنی‌داری مورد نظر معنی‌دار باشد. چنانچه این مقدار بالای ۰/۴ باشد، نیازی به حذف آن در صورت اجبار از مدل نداریم. برای ارزیابی پایایی هر یک از متغیرهای مشاهده‌پذیر باید به جدول بارهای خارجی^۲ از خروجی گزارش الگوریتم PLS و جدول معنی‌داری بارهای خارجی^۳ از دستور Bootstrapping مراجعه نماییم (محسنین و اسفیدانی، ۱۳۹۳: ۱۴۲). در صورتی که مقدار بارهای عاملی خارجی کم‌تر از ۰/۷ بوده ولی تعداد مشاهده‌پذیرها کم (دو یا سه) بوده و AVE متغیر مربوطه بالای ۰/۵ باشد، می‌توان متغیر مشاهده‌پذیر را در مدل اندازه‌گیری انعکاسی حفظ نمود (محسنین و اسفیدانی، ۱۳۹۳: ۱۶۸). مقادیر معنی‌داری بارهای عاملی در سطح ۹۵ درصد اطمینان قدر مطلق این مقادیر باید از عدد ۱/۹۶ بزرگ‌تر باشد. مقدار ملاک برای مناسب بودن آلفای کرونباخ بالای ۰/۷ (کرونباخ^۴، ۱۹۵۱) است. برای پایایی مرکب، مقادیر بالای ۰/۷ (نالنلی^۵، ۱۹۷۸) نشان‌دهنده سازگاری درونی مدل‌های اندازه‌گیری انعکاسی است.

بارهای عاملی بزرگ‌تر از ۰/۴ از اعتبار مناسبی برخوردار هستند (هالاند^۶، ۱۹۹۹). براساس نتایج جدول بارهای عاملی، شش زیرمؤلفه دارای بار عاملی کم‌تر از ۰/۴ هستند. پس از ارزیابی مجدد پرسشنامه مشخص شد که این زیرمؤلفه‌ها با برخی از زیرمؤلفه‌های دیگر مدل، همپوشانی و مشابهت دارند. از آنجا که بار عاملی زیرمؤلفه‌های مشابه بیشتر بود (قدرت تبیین کنندگی) لذا این زیرمؤلفه‌ها در مؤلفه فرهنگ عمومی (پنج مورد) و مؤلفه توسعه اقتصاد دانش‌بنیان (یک مورد) و در مجموع شش زیرمؤلفه حذف شد. معناداری بارهای عاملی خارجی نیز تأیید شده است. مقدار ملاک برای مناسب بودن آلفای کرونباخ بالای ۰/۷ است. این مورد برای متغیرهای مکنون پژوهش

1. Werts & et al
2. Outer Loadings
3. Outer Loadings (Mean, STDEV, T-Values)
4. Cronbach
5. Nunnally
6. Hulland

حاضر صادق است، لذا مناسب بودن وضعیت پایایی مدل اندازه گیری تأیید می شود. همچنین مقدار ملاک برای پایایی ترکیبی متغیرهای پژوهش نیز بالای ۰/۷ است که نشان دهنده سازگاری درونی مدل های اندازه گیری انعکاسی است.

جدول ۲. آزمون پایایی مدل اندازه گیری

پایایی ترکیبی	آلفای کرونباخ	متغیر مکنون
۰/۹۴۰۶۳۲	۰/۹۳۲۶۴۳	نظام آموزش و پرورش
۰/۸۱۹۱۷	۰/۸۵۳۰۳۲	سبک زندگی
۰/۹۳۴۵۴۰	۰/۹۲۳۴۳۰	فرهنگ عمومی
۰/۹۵۰۶۰۴	۰/۹۴۵۱۹۶	اقتصاد دانش بنیان
۰/۹۳۶۷۳۵	۰/۹۲۶۷۲۲	اقتصاد مردم پایه
۰/۹۵۷۰۶۳	۰/۹۴۸۸۲۰	اقتصاد مقاومتی

ب) روایی همگرا^۱

منظور از شاخص روایی همگرا، سنجش میزان تبیین متغیر پنهان توسط متغیرهای مشاهده پذیر آن است (بارکلی و دیگران، ۱۹۹۵). روایی همگرا به بررسی میزان همبستگی هر سازه با سؤالات (شاخص ها) خود می پردازد. معیار میانگین واریانس^۲ (AVE) توسط نرم افزار Smart PLS برای این منظور به کار می رود. فورنل و لارکر^۳ (۱۹۸۱) مقدار مناسب برای AVE را ۰/۵ به بالا معرفی کرده اند. مطابق با یافته های جدول ۲ میانگین واریانس ابعاد مؤلفه ها بیشتر از ۰/۵ است که نشان دهنده همسانی و اعتبار درونی مدل اندازه گیری است.

جدول ۳. میانگین واریانس

متغیر مکنون	مقدار میانگین واریانس
نظام آموزش و پرورش	۰/۵۱
اقتصاد دانش بنیان	۰/۵۰
الگوی سبک زندگی	۰/۵۰
اقتصاد مردم پایه	۰/۵۲
فرهنگ عمومی	۰/۵۱
اقتصاد مقاومتی	۰/۷۱

1. Convergent Validity
2. Average Variance Extracted
3. Fornell & Larker

ج) روایی واگرا: آزمون کیفیت مدل اندازه‌گیری انعکاسی یا شاخص اشتراک کیفیت مدل اندازه‌گیری انعکاسی توسط شاخص اشتراک با روایی متقاطع (CV Com) محاسبه می‌شود. این شاخص در واقع توانایی مدل مسیر را در پیش‌بینی متغیرهای مشاهده‌پذیر از طریق مقادیر متغیر پنهان متناظرشان می‌سنجد. برای بررسی کیفیت مدل اندازه‌گیری انعکاسی در قسمت محاسبه مدل به روش Blindfolding دستور نادیده‌گیری، در هر بار بررسی این شاخص برای متغیر پنهان انعکاسی کلیه متغیرهای مدل به جز متغیر پنهان انعکاسی شده مدنظر را علامت می‌زنیم، در هر بار نتایج جدول CV Com را برای یک متغیر انعکاسی یادداشت می‌کنیم. مقادیر مثبت این شاخص نشان‌دهنده کیفیت مناسب مدل اندازه‌گیری انعکاسی است. همان‌طور که اطلاعات جدول اشتراک با روایی متقاطع نشان می‌دهد، مقادیر همه شاخص‌ها مثبت است که نشان‌دهنده کیفیت مناسب مدل اندازه‌گیری انعکاسی است.

جدول ۴. اشتراک با روایی متقاطع (CV Com)

I-SSE/SSO	متغیر مکنون
۰/۴۸۴۵۲۹	نظام آموزش و پرورش
۰/۴۸۰۰۸۷	اقتصاد دانش‌بنیان
۰/۴۰۹۶۶۶	الگوی سبک زندگی
۰/۵۱۶۷۹۹	اقتصاد مردم پایه
۰/۵۰۸۶۹۵	فرهنگ عمومی
۰/۷۰۷۴۷۹	اقتصاد مقاومتی

سؤال ۳. میزان تأثیر نظام آموزش و پرورش (اثرات مستقیم و اثر غیرمستقیم) جهت

تحقق اقتصاد مقاومتی چگونه است؟

از آنجا که نرم‌افزار پی‌ال‌اس قادر به محاسبه اثرات غیرمستقیم و معنی‌داری آنها نمی‌باشد، به‌ناچار محاسبات به صورت دستی صورت گرفته است. برای آزمون معنی‌داری اثرات غیرمستقیمی که به واسطه یک متغیر میانجی به وجود می‌آیند (یعنی دو مسیر وجود دارد) از فرمولی که اولین بار توسط سوایل (۱۹۸۲) ارائه شد، استفاده می‌شود (رفیعی، حقیقی‌نسب و یزدانی، ۱۳۹۱):

$$Z = \frac{a \times b}{\sqrt{b^2 s_a^2 + a^2 s_b^2}}$$

در این فرمول:

a: مقدار ضریب مسیر میان متغیر مستقل و میانجی،

b: مقدار ضریب مسیر میان متغیر میانجی و وابسته،

sa: خطای استاندارد مربوط به مسیر میان متغیر مستقل و میانجی،

sb: خطای استاندارد مربوط به مسیر میان متغیر میانجی و وابسته.

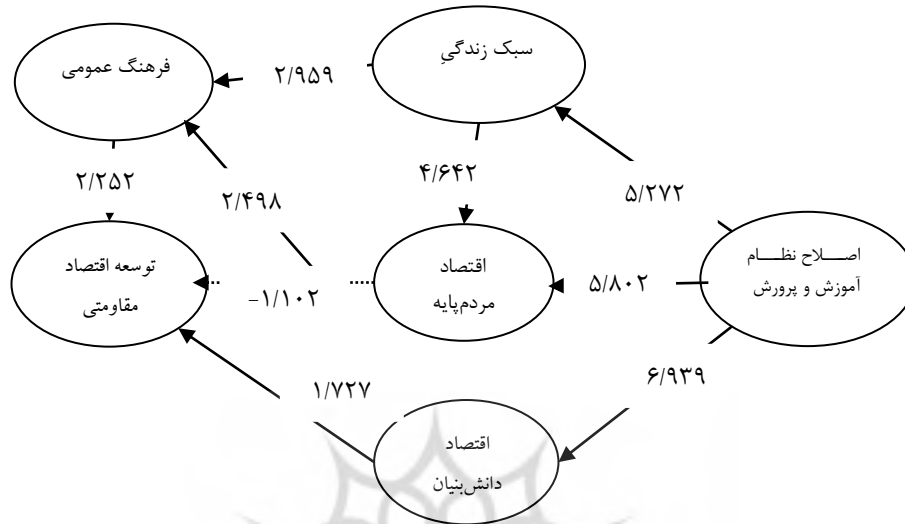
چنانچه عدد معنی داری به دست آمده از طریق این فرمول بزرگتر از ۱/۹۶ باشد، معنی داری

اثرات غیر مستقیم متغیرهای برونزا تأیید می شود.

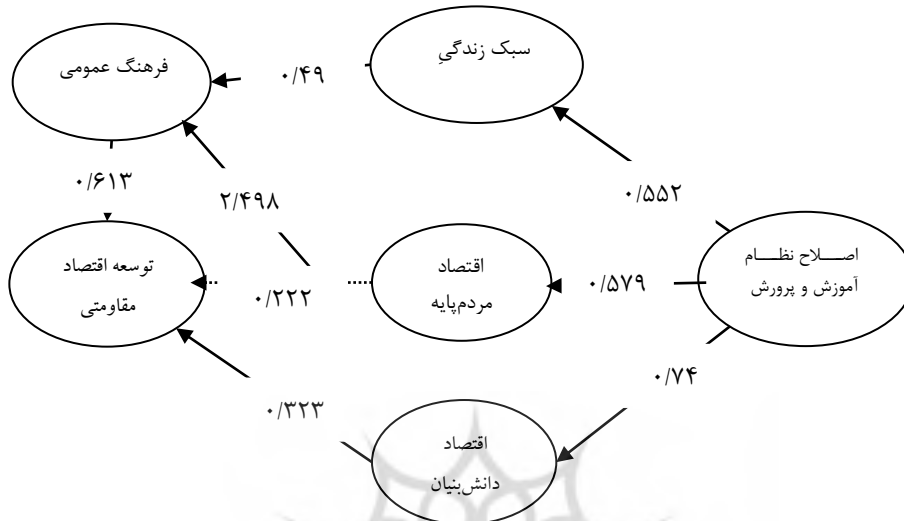
جدول ۵. نتایج الگوی معادلات ساختاری با رویکرد پی ال. اس

متغیرهای مدل	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم	اثر کل
الگوی سبک زندگی	-	۰/۳۲۱	۰/۳۲۱
فرهنگ عمومی	۰/۶۱۳	-	۰/۶۱۳
اقتصاد مردم پایه	-	۰/۲۷۷	۰/۲۷۷
نظام آموزش و پرورش	-	۰/۴۳۳	۰/۴۳۳
اقتصاد دانش بنیان	۰/۳۲۳	-	۰/۳۲۳

به منظور شناسایی روابط درونی بین متغیرها و همچنین بررسی اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مورد مطالعه بر تحقق توسعه اقتصاد مقاومتی، مدل روابط بین متغیرهای مدل طراحی و تدوین شد. این مدل برآمده از داده‌های کیفی و کمی مطالعه بوده و به صورت مدل نهایی تحقیق به شکل زیر قابل ترسیم است.

شکل ۲: مقادیر β برای آزمون فرضیه‌های پژوهش

شکل ۲ مدل نهایی مطالعه و شکل ۳ معنی داری و رابطه مدل را نشان می‌دهد. همان‌طور که در شکل نیز دیده می‌شود کلیه روابط مدل در سطح معنی داری مطلوب قرار دارند. وقتی مقادیر β در بازه بیشتر از $1/96 +$ و کم‌تر از $1/96 -$ باشند، بیانگر معنی دار بودن مؤلفه مربوطه و متعاقباً تأیید رابطه متغیرهاست (اسپوزیتو وینزی و همکاران، ۲۰۱۰: ۶۸). بنابراین، چنانچه مقدار اعداد معنی داری از $1/96$ بیشتر باشد، می‌توان گفت در سطح اطمینان ۹۵٪ تأثیر متغیرها بر هم معنی دار است.

شکل ۳: شدت تأثیر متغیرها بر یکدیگر براساس ضرایب استانداردشده

نتیجه گیری و پیشنهادها

امروزه، توسعه اقتصادی پایدار، بدون سرمایه‌گذاری اساسی و بنیادین بر نیروی انسانی امکان‌پذیر نیست. آموزش، قدرت خلاقیت، سازندگی و بهره‌وری مبتنی بر دانش را افزایش می‌دهد و در توسعه اقتصاد مقاومتی تأثیری تعیین‌کننده دارد. بررسی و اندازه‌گیری اثرات سرمایه‌گذاری در آموزش بر رشد اقتصادی یکی از مطالب بحث‌برانگیز اقتصاد آموزش است. سرمایه‌فیزیکی تنها عامل پیشرفت اقتصادی نیست، بلکه یافته‌ها، کشفیات علوم تجربی و ظرفیت‌های آموزشی را که از راه آموزش، تحقیقات و فناوری به دست می‌آید جزء جدایی‌ناپذیر سرمایه انسانی به‌شمار آمده و در رشد اقتصادی پایدار مؤثر است.

از طرف دیگر، عصر پرچالش کنونی که برای جمهوری اسلامی ایران، تحریم‌ها و دشواری‌های فراوان و ویژه‌ای را یدک می‌کشد، نظام اقتصادی کشور را لاجرم به اتخاذ یک نظام اقتصاد متناسب با این تحولات و چالش‌های خاص، فرامی‌خواند. در واقع، حیات نظام اقتصادی کشور در گرو مقاومت علیه آماج حملات اقتصادی و سیاسی بیرونی و تکانه‌ها و تهدیدات داخلی است که علاوه بر کارآمدی در اداره معیشت جامعه، بتواند حضور فعال

جمهوری اسلامی ایران را به‌عنوان الگو و الهام‌بخش در تحولات جهان میسر سازد. در این مسیر، متغیرهای مهمی وجود دارد که با تمسک به آنها می‌توان در جهت بهبود اقتصاد مقاومتی گام برداشت. این متغیرها براساس بررسی ادبیات تحقیق و مصاحبه با صاحب‌نظران عرصه اقتصاد مقاومتی شناسایی شده است که در ادامه به تشریح آنها پرداخته می‌شود:

نظام آموزش و پرورش: نظام آموزش و پرورش به‌صورت غیرمستقیم از طریق اقتصاد دانش‌بنیان، سبک زندگی، فرهنگ عمومی و اقتصاد مردم‌پایه بر توسعه اقتصاد مقاومتی تأثیر مثبت و معنی‌داری دارد که میزان تأثیر آن (۴۳۳/). است. نتایج این بخش از پژوهش با نتایج پژوهش ابراهیمی و مراد (۱۳۹۴)، حسینی و همکاران (۱۳۹۳)، رحمان‌پور و همکاران (۱۳۹۵)، واعظی و فدایی (۱۳۹۴)، رهبر و همکاران (۱۳۹۳)، خانباشی و بستان‌منش (۱۳۹۴)، انصاری (۱۳۹۳) و سیف و کمالی (۱۳۹۳) مطابقت دارد. شایسته است که نظام آموزش و پرورش کشور ما متناسب با اقتصاد مقاومتی عمل کند. برای این منظور، لازم است با بسترسازی و ساماندهی نظام مالی و حقوقی آموزش و پرورش و همین‌طور ساماندهی نهادی و مدیریت نیروی انسانی بستر لازم برای توسعه اقتصاد مقاومتی را مهیا سازند.

سبک زندگی: براساس تحلیل مسیر، سبک زندگی به‌صورت غیرمستقیم و از طریق فرهنگ عمومی با اقتصاد مقاومتی ارتباط مثبت و معنی‌داری (۳۲۱/). نتایج این بخش از پژوهش با پژوهش‌های اصغری (۱۳۹۲)، سیف و کمالی (۱۳۹۳)، حسینی و همکاران (۱۳۹۳)، ناصری و همکاران (۱۳۹۳)، فرمینی (۱۳۹۳)، پیغامی (۱۳۹۴)، پژوهنده (۱۳۹۴)، اکبری دستک (۱۳۹۵)، دانش‌جعفری و کریمی (۱۳۹۳)، خلیل‌ارجمنندی (۱۳۹۳) و میرمعزی (۱۳۹۱) مطابقت دارد. لذا طراحی یک الگوی مشخص از شیوه زندگی متناسب با اقتصاد مقاومتی برای عموم مردم اهمیت فراوانی دارد. وقتی یک شیوه زندگی را براساس سه‌گانه «اعتماد به نفس ملی، روحیه جهادی، و پرهیز از لقمه حرام» طراحی کردیم، می‌توانیم به کارآمدی آن امیدوار باشیم. توجه به معنویت دینی در این سه‌گانه، نقشی اساسی ایفا می‌کند. این مهم باید در تعلیم و تربیت رسمی و غیررسمی اقتصادی پیگیری شود و ما باید نظام تعلیم و تربیت اقتصادی خاص خودمان را برای مقاومت اقتصادی و جهاد اقتصادی، تبیین و طراحی و سپس اجرا کنیم. همین‌طور ساده‌زیستی و مبارزه با اسراف (اشرافیت‌گرایی) می‌تواند به توسعه اقتصاد مقاومتی منجر شود.

فرهنگ عمومی: براساس نتایج پژوهش، فرهنگ عمومی رابطه مثبت و مستقیم بر توسعه اقتصاد مقاومتی دارد (۶۱۳/). نتایج این بخش از پژوهش با نتایج مطالعات اکبری دستک (۱۳۹۵)، پیغامی (۱۳۹۴)، اسدی (۱۳۹۳)، حسینی و همکاران (۱۳۹۳)، مطلق و ذبیحی (۱۳۹۳)، پژوهنده (۱۳۹۴)، امیری طهرانی (۱۳۹۴)، میلانی (۱۳۹۴)، رهبر و همکاران (۱۳۹۳)، اصغری (۱۳۹۲)، مقدم و همکاران (۱۳۹۲)، سیف و کمالی (۱۳۹۳)، کریم و همکاران (۱۳۹۳)، غفاری و لطفعلی (۱۳۹۳)، ناصری و همکاران (۱۳۹۳)، نکویی نایینی (۱۳۹۴)، خلیل ارجمندی (۱۳۹۳) و میرمعزی (۱۳۹۱) همخوانی دارد. «فرهنگ عمومی عبارت است از مجموعه منسجم و نظام یافته‌ای از اهداف، ارزش‌ها، عقاید، باورها، رسوم و هنجارهای مردم متعلق به یک جامعه بزرگ، قوم یا ملت» (فردرو و دیگران، ۱۳۸۰). بنابراین، فرهنگ عمومی، شامل تمامی فعالیت‌های مبتنی بر اندیشه و عادت است که در جهت برآوردن نیازهای بشری بسته به انواع جوامع از نظر تاریخی، سیاسی، اقتصادی، مذهبی، رفتارهای عمومی مردم را شکل می‌دهد. شخصیت اجتماعی مردم یک جامعه در فرهنگ عمومی آن خلاصه می‌شود و اهداف و کیفیت و مسیر حرکت به سوی تعالی با زوال و عقب‌افتادگی آن تحت تأثیر فرهنگ عمومی است. لذا اهمیت شناخت و بررسی فرهنگ عمومی برای ارتقا و تحول آن در مسیر رشد و توسعه اقتصادی مقاومتی، آشکار می‌شود.

اقتصاد مردم‌پایه (افزایش نقش مردم در اقتصاد): اقتصاد مردم پایه به صورت مستقیم با توسعه اقتصاد مقاومتی ارتباط معنی‌داری ندارد. البته اقتصاد مردم پایه از طریق فرهنگ عمومی ارتباط مثبت و معنی‌داری با توسعه اقتصاد مقاومتی دارد (۲۷۷/). نتایج این پژوهش با مطالعات حسینی و همکاران (۱۳۹۳)، امیری طهرانی (۱۳۹۴)، محمد مقدم و همکاران (۱۳۹۲)، سیف و کمالی (۱۳۹۳)، دانش جعفری و کریمی (۱۳۹۳)، میرمعزی (۱۳۹۱)، مطلق و ذبیحی (۱۳۹۱)، واعظی و فدایی (۱۳۹۴)، رهبر و همکاران (۱۳۹۳)، پژوهنده (۱۳۹۴)، میلانی (۱۳۹۴)، عزتی و همکاران (۱۳۹۴)، سپردوست و زمانی (۱۳۹۴) و شیروی و رضایی (۱۳۹۳) مطابقت دارد. اگر قرار باشد ما اقدام به نهادسازی‌های موازی در اقتصاد مقاومتی کنیم، هیچ لزومی ندارد که این نهادسازی را دولت انجام دهد، بلکه ضروری است که مردم وارد این عرصه شوند. اکنون که بحث تحریم‌ها و مشکلات مبادله پول مطرح است، نهادهای اقتصادی مردمی و سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند نقش بسیار پررنگ و تعیین‌کننده‌ای داشته باشند. اگر ما فضا را برای حضور جوانان خلاق ایران اسلامی در عرصه اقتصادی فراهم کنیم، قطعاً تحولات مثبتی را در این عرصه شاهد خواهیم بود. برای اینکه

عملیات توسعه اقتصادی مقاومتی موفق باشد، باید بازیگران اصلی این اقتصاد را نه به صورت کلی، که کاملاً جزئی تعیین کنیم. یعنی تقسیم‌بندی خود را از حالت مردم و مسئولین به یک تقسیم‌بندی تخصصی تبدیل کنیم که شامل اساتید دانشگاه، اساتید حوزه، دانشجویان، طلاب، دانش‌آموزان، معلمان، زنان خانه‌دار و همه اقشار دیگر بشود.

اقتصاد دانش‌بنیان: براساس تحلیل مسیر، اقتصاد دانش‌بنیان ارتباط مثبت و مستقیم با توسعه اقتصاد مقاومتی دارد (۳۲۳/). نتایج این بخش از پژوهش یا تحقیقات خانجاشی و بستان‌منش (۱۳۹۴)، واعظی و فدایی (۱۳۹۴)، اصغری (۱۳۹۲)، پیغامی (۱۳۹۴)، فروتن (۱۳۹۵)، سیف و کمالی (۱۳۹۳)، مراد (۱۳۹۱)، میلانی (۱۳۹۴)، غفاری و همکاران (۱۳۹۳)، مطلق و ذبیحی (۱۳۹۳)، خاشعی و تمتاجی (۱۳۹۵)، شاه‌آبادی و میرزابابایی (۱۳۹۳)، ناصری و همکاران (۱۳۹۳)، میرمعزی (۱۳۹۱)، دانش‌جعفری و کریمی (۱۳۹۳) و حجازی‌نیا (۱۳۹۵) همخوانی دارد. علی‌رغم تعاریف متعدد در مجامع اقتصادی یک تعریف عمده از اقتصاد دانش‌بنیان وجود دارد؛ اقتصاد دانش‌بنیان، اقتصادی است که کاربرد دانش و اطلاعات در آن اهمیت بالایی داشته و تولید و توزیع، مبتنی بر آن شکل گرفته و سرمایه‌گذاری در صنایع با محوریت دانش مورد توجه خاصی قرار گرفته است. سرمایه‌گذاری در دانش نیز عبارت است از مجموع هزینه‌های انجام‌شده در واحدهای تحقیق و توسعه و هر هزینه‌ای که بابت فعالیت‌های ارتقای دانش انجام گیرد. با این تعریف، صنایع دانش‌بنیان نیز صناعی هستند که در آنها سطح بالایی از سرمایه‌گذاری در نوآوری و ابداعات جدید صورت گرفته است. اما آنچه مبرهن است، اقتصاد دانش‌بنیان اقتصادی نیست که در آن صرفاً از فناوری‌های سطح بالا استفاده شود، بلکه اقتصادی که در آن، تمامی کسب‌وکارها و صنایع به فراخور نیاز خود، از توزیع و کاربرد دانش در پیشبرد اهداف خود بهره‌می‌برند. شکوفایی و رشد اقتصاد دانش‌بنیان در صورتی می‌تواند محقق شود که چارچوب‌های اقتصادی و اجتماعی - سیاسی و قانونی در کشور دارای بسترهای لازم جهت تحقق شاخص‌های موردنیاز اقتصاد دانش‌بنیان باشد. محیط باز برای تجارت و سرمایه‌گذاری، انگیزه‌های نوآوری و تحقق فناوری از جمله این مؤلفه‌هاست. ایجاد و به‌کارگیری ایده‌های نو، مشوق‌های ایجاد نوآوری، فعال‌شدن واحدهای تحقیق و توسعه و ایجاد بستر قانونی جهت حمایت از ایده‌های نو و شناخت حقوق مالکیت فکری و معنوی از مهم‌ترین ارکان ایجاد فضای پویای نوآوری برای اقتصاد دانش‌بنیان است.

منابع

- آزاد، ابراهیم (۱۳۸۷)، بررسی وضع مطلوب و موجود عملکرد یادگیری در نظام آموزش فنی و تربیت حرفه‌ای - اقتصادی، دبیرخانه طرح تدوین سند ملی آموزش و پرورش.
- ابراهیمی، آیت‌اله و سیف، اله‌مراد (۱۳۹۴)، مفهوم‌شناسی و زمینه‌یابی بانکداری مقاومتی در اقتصاد ایران، روند پژوهش‌های اقتصادی، دوره ۲۲، شماره ۷۱: ۵۴-۱۹.
- ابلاغیه سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی از سوی مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲/۱۱/۲۹، پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری، قابل‌بازیابی در: <http://farsi.khamenei.ir/news-content?content?id=25370>
- اخوان، پیمان؛ ایمانی، ساناز و نبی‌زاده، معصومه (۱۳۹۵)، تبیین مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در کشور با بهره‌گیری از روش دیمتل - آی، اس. ام فازی، فصلنامه راهبرد دفاعی، شماره ۵۳.
- اسدی، علی (۱۳۹۳)، نظام اقتصاد اسلامی الگویی کامل برای اقتصاد مقاومتی، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، سال دوم، شماره پنجم.
- اصغری، محمود (۱۳۹۲)، تربیت دینی و تأثیر آن بر اقتصاد مقاومتی، پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، سال نوزدهم، شماره ۹۹.
- اصغری، محمود (۱۳۹۳)، خانواده و نقش آن در اقتصاد مقاومتی، پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، دوره ۲۰، شماره ۳.
- اکبری دستک، فیض‌اله (۱۳۹۵)، جایگاه فرهنگ قناعت (اقدام و عمل) و کارکردهای آن در تبیین و تحکیم مبانی اقتصاد مقاومتی از نگاه تعالیم اسلامی، بصیرت و تربیت اسلامی، دوره ۱۳، شماره ۳۶.
- امیری طهرانی، سیدمحمدرضا (۱۳۹۴)، مبانی دستگاهی اقتصاد مقاومتی، جستارهای اقتصادی، دوره ۱۲، شماره ۲۳.
- انصاری، عبدالله (۱۳۹۳)، نقش مدرسه در توسعه اقتصاد مقاومتی؛ راهبردها و سیاست‌های مشارکت مدرسه در پیاده‌سازی اندیشه اقتصاد مقاومتی، رشد مدیریت مدرسه، شماره ۱۰۲.
- بازرگان، عباس (۱۳۸۷)، مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق‌های کیفی و آمیخته رویکردهای متداول در علوم رفتاری، تهران: انتشارات دیدار.
- بیانات مقام معظم رهبری، پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری به آدرس

<http://farsi.khamenei.ir/speech?nt32>

پژوهنده، محمدحسین (۱۳۹۴)، موانع تحقق اقتصاد مقاومتی، پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، سال بیست و یکم، شمار سوم.

پیغامی، عادل (۱۳۹۴)، درس گفتارهای اقتصاد مقاومتی، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).

پیغامی، عادل؛ سمیعی‌نسب، مصطفی و سلیمانی، یاسر (۱۳۹۴)، جستارهایی در اقتصاد مقاومتی: مقاومت‌سازی اقتصادی در ادبیات متعارف، جلد اول، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).

حجازی‌نیا، رؤیا (۱۳۹۵)، شناسایی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر موفقیت مدیریت دانش با رویکرد تحقق اقتصاد مقاومتی، فصلنامه رشد فناوری، شماره ۴۷.

حسینی، عبدالرضا؛ رفیعی آتانی، عطاالله و حسینی، سیدمحمدحسین (۱۳۹۳)، بررسی جایگاه فرهنگ در اقتصاد مقاومتی، پاسداری فرهنگی، شماره ۱۰.

خاشعی وحید و تمناجی مصطفی (۱۳۹۵)، مفهوم‌پردازی و تبیین مؤلفه‌های استانداردسازی ازمناظر اسلام (درجهت تحقق خطمشی‌های اقتصاد مقاومتی)، فصلنامه مدیریت استاندارد و کیفیت، شماره ۲۰.

خاناباشی، محمد و بستان‌منش، غلامرضا (۱۳۹۴)، سهم سرمایه‌های انسانی و نیروی کار در تحقق الگوی اقتصاد مقاومتی، کار و جامعه، شماره ۱۸۵.

خلیل‌ارجمندی، غلامرضا (۱۳۹۳)، نقش اقتصاد فرهنگ و هنر در اقتصاد مقاومتی، مدیریت رسانه، شماره ۶ و ۷. دانش‌جعفری داوود و کریمی، سمانه (۱۳۹۳)، نفت، برنامه ششم توسعه و اقتصاد مقاومتی، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، دوره ۲، شماره ۸.

داوری، علی و رضازاده، آرش (۱۳۹۲)، راهنمای جامع کاربرد SPSS در تحقیقات پیمایشی، تهران: متفکران. رحمان‌پور محمد؛ حسن‌پور، عصمت و نصر اصفهانی، احمدرضا (۱۳۹۵)، بررسی برنامه درسی ملی ایران در ارتباط با مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی از دیدگاه صاحب‌نظران، مطالعات ملی، دوره ۱۷، شماره ۱ (۶۵).

رضایت، غلامحسین (۱۳۹۴)، تحلیل محتوا و استنادی مقاله‌های چاپ‌شده در فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، شماره ۲۶: ۱۳۸-۱۰۵.

رهبر، فرهاد؛ سیف‌الدین، امیرعلی و رهبر، امیرحسین (۱۳۹۳)، رهیافتی بر هستی‌شناسی اقتصاد مقاومتی؛ تلاشی درجهت نگاه اسلامی به گذار سیستم‌های اقتصادی - اجتماعی، روش‌شناسی علوم انسانی، شماره ۷۸.

سپهردوست، حمید و زمانی شبخانه، صابر (۱۳۹۴)، بررسی نقش تعاونی‌ها در ایجاد انگیزه‌های مشارکتی و توسعه اقتصاد، مطالعات ملی، شماره ۶۳.

سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰)، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.

سوری، علی و مهرگان، نادر (۱۳۸۶)، نقش سرمایه اجتماعی در تشکیل سرمایه انسانی، پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۱۱ (۴۲): ۲۰۷-۲۴۲.

سیدطباطبایی، سیدمهدی و فریدونی، سینا (۱۳۹۵)، الگوی استخراج نظام مسائل آموزش و پرورش کشور مبتنی بر بیانات حضرت امام خامنه‌ای حفظه‌الله تعالی، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، شماره ۴۳: ۹۵-۱۳۱.

سیف، اله‌مراد (۱۳۹۱)، الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران، آفاق امنیت، شماره ۱۶.

سیف، اله‌مراد و کمالی، روزبه (۱۳۹۴)، الگوی کارایی تخصیصی و انطباقی در اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران (براساس سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری، فصلنامه آفاق امنیت، سال هفتم).

شاه‌آبادی، ابوالفضل و میرزابابازاده، سهیلا (۱۳۹۳)، چالش‌ها و فرصت‌های صادرات غیرنفتی از نقطه نظر مؤلفه‌های دانش با رویکرد مقابله با تحریم‌های اقتصادی، دومین اجلاس بین‌المللی اقتصاد در شرایط تحریم.

شائمی‌برزکی، علی؛ خزائلی‌پور، جواد؛ خشک‌رودی مهدی‌پور و هادی بالوئی، جام‌خانه (۱۳۹۱)، دسته‌بندی متغیرهای وب کوآل براساس مدل کانو در جهت ارزیابی مشتریان از کیفیت خدمات بانکداری اینترنتی، تحقیقات بازاریابی نوین، ۲ (۲): ۱۲۳-۱۴۲.

شیروی خوزانی، عاطفه و رضایی، حسین (۱۳۹۳)، تأثیر اقتصاد مقاومتی بر مزیت رقابتی پایدار، دومین اجلاس بین‌المللی اقتصاد در شرایط تحریم.

طغیان، مهدی و زاهدی وفا، محمدهادی (۱۳۹۱)، امکان بهره‌گیری از آثار تمدن اسلامی در طراحی و تدوین الگوی اسلامی - ایرانی فرهنگ اقتصادی، مجله معرفت اقتصاد اسلامی، س ۲، ش ۲، بهار و تابستان: ۱۱-۷۶.

عباسیان، محمد؛ رضایی، مریم و نصرت‌آبادی، حمید (۱۳۸۹)، تعیین عوامل مؤثر بر ارتقای رضایت کاربران آموزش‌های مجازی تحت وب با استفاده از مدل کانو (براساس مطالعه موردی دو دانشگاه مجازی استان تهران)، مدیریت نظامی، ۳ (۱۰): ۷۷-۱۰۸.

عزتی، مرتضی؛ احمدی، علی؛ انوری، قاسم و اصغری هرنندی، محمدرضا (۱۳۹۴)، تأثیر اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در مقابله با تحریم‌های اقتصادی، مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۶۱.

فرمهبینی فراهانی، محسن (۱۳۹۳)، راهکار فرهنگی اصلاح الگوی مصرف و تحقق اقتصاد مقاومتی در سطوح مختلف و خانواده، پیوند، شماره ۴۱۴ و ۴۱۵.

فروتن، طلعت (۱۳۹۵)، اقتصاد دانش‌بنیان راهکاری برای نیل به اقتصاد مقاومتی (پرونده ویژه)، امواج دانش، دوره ۱، شماره ۲.

- کریم، محمدحسین؛ صفدری‌نهاد، محمود و امجدی‌پور، مسعود (۱۳۹۳)، توسعه کشاورزی و اقتصاد مقاومتی، جایگزین نفت، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، دوره ۲، شماره ۶.
- محسنین، شهریار و اسفیدانی، محمدرحیم (۱۳۹۲). مدل‌سازی معادلات ساختاری: آموزشی و کاربردی به کمک نرم‌افزار لیزرل. تهران، مؤسسه کتاب مهربان نشر.
- محسنین، شهریار و اسفیدانی، محمدرحیم (۱۳۹۳)، معادلات ساختاری مبتنی بر رویکرد حداقل مربعات جزئی: به کمک نرم‌افزار Smart-PLS. تهران: مؤسسه کتاب مهربان نشر.
- محمدمقدم، یوسف؛ ذوالفقاری، حسین؛ علی‌پور، میثم و رسولیان، پریسا (۱۳۹۲)، بررسی رابطه اقتصاد مقاومتی، گرایش کارآفرینانه و مدیریت دانش، مدیریت سازمان‌های دولتی، شماره ۲.
- مطلق، ناهید و ذبیحی، محمدرضا (۱۳۹۳)، بررسی و تبیین نقش صنعت و تولید ملی اقتصاد مقاومتی، دومین اجلاس بین‌المللی اقتصاد در شرایط تحریم.
- میرمعزی، سیدحسین (۱۳۹۱)، اقتصاد مقاومتی و ملزومات آن (باتأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری)، اقتصاد اسلامی، سال دوازدهم، شماره ۴۷.
- میلاتی، جمیل (۱۳۹۴)، اقتصاد مقاومتی و خودباوری ملی، فرصت‌ها و چالش‌های تحقق آن، مجله اقتصادی، سال پانزدهم - شماره ۷ و ۸ (۱۸): ۵ - ۲۲.
- نادری، ابوالقاسم (۱۳۸۳)، اقتصاد آموزش، تهران: انتشارات یسپرون.
- ناصری، احمد؛ اسفندیاری‌فر، نیما و عمرانی‌نوش‌آذر، محسن (۱۳۹۳)، بررسی و تبیین اقتصاد مقاومتی، دومین اجلاس بین‌المللی اقتصاد در شرایط تحریم.
- نقشه جامع علمی کشور (۱۳۸۹)، تهران: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- نقشه مهندسی فرهنگی کشور (۱۳۹۲)، تهران: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- نکویی نایینی، سیدعلی (۱۳۹۴)، سنجش پایداری نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی در راستای اهداف اقتصاد مقاومتی.
- نیلی، مسعود و نفیسی، شهاب (۱۳۸۴)، تخمین سرمایه انسانی بر مبنای متوسط سال‌های تحصیل نیروی کار برای ایران (۱۳۷۹-۱۳۴۵)، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، سال هفتم، شماره ۲۵.
- واعظی، سیدکمال و فدایی، محمد (۱۳۹۴)، بررسی و تبیین مؤلفه‌های مدیریت راهبردی دانشگاه اسلامی مبتنی بر الگوی اقتصاد مقاومتی، مدیریت در دانشگاه اسلامی، شماره ۹.

وحیدی، پریدخت (۱۳۸۵) بررسی تأثیر برنامه چشم‌انداز بخش‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و فرابخش‌ها بر نظام آموزش و پرورش، تهران: دبیرخانه طرح تدوین سند ملی آموزش و پرورش.

- Abubakar, B. A. (2014). Education and Sustainable national development in Nigeria: Challenges and way forward. *International Letters of Social and Humanistic Sciences* Vol. 14.
- Adelakun, O. J. (2011). Human Capital Development and Economic Growth in Nigeria. *Canadian Social Science Journal*, Vol. 7, No 2: pp207-218
- Carayannis, E. G. & Alexander, J. M. (2006), *Global and Local Knowledge*, Palgrave macmillan, USA, New York.
- Dauda, R. (2010). Investment in Education and Economic Growth in Nigeria: An Empirical Evidence. *International Research Journal of Finance and Economics* , pp. 158-169.
- Dauda, R.O (2010). Investment in education and Economic Growth in Nigeria: An Empirical Evidence. *International Research Journal of Finance and Economics*. pp158-169
- Dyba, A. (2012). Research and Development Expenditure in the European Union – Chances and Challenges. *International Journal of Synergy and Research*, 2, 61-75.
- Gylych JELILOV, Ilyas TOPARSLAN. (2015). A Social Assessment Of The Goals And Realization Of Higher Education In Nigeria. *AFRICAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES (AJSS)* Volume 5(3) 2015 , 89-97.
- Hanushek, E. A. & Wobmann, L. (2007), Does Educational Tracking Affect Performance And Inequality? Differences-In- Differences Evidence Across Countries, *The Economic Journal*, 116, C63-C76.
- Lawal, .. A. (2011). Education and Economic Growth: The Nigerian Experience. *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences* , 225-231.
- Meyer, S. E. (2010), The Relationship Between Income Inequality And Inequality In Schooling, *Theory And Research* ,8(1) 5-20
- Musbau, A.B. & Rasak A.A. (2005). Long Run Relationship between Education and Economic Growth in Nigeria: Evidence from the Johansen's Cointegration Approach". Paper presented at the Regional Conference on Education in West Africa, Cornell University, Senegal.
- Oviawe, J.I. (2010). Repositioning Nigerian Youths for economic empowerment through entrepreneurship education' *European journal of Educational studies* 2(2)
- Simon, O. O. (2012). Human Capital Investment and Industrial Productivity in Nigeria. *International Journal of Humanities and Social Sciences*. 12(16) pp 298-306.
- Soori, A. and Mehreghan, N. (2007), "The Role of Social Capital in Creation of Human Capital", *Quarterly Journal of Commercial Research*, No 42.
- Suaibu, B. .. (2006). The Growth Implications of Human Capital Investment in Nigeria, An Empirical Study. *Journal of Economics and Social Studies*, University of Ado-Ekiti, pp. 110-125.
- Theodore, S. .. (2012). Investment in Human Capital. *American Economic*

Association . Todaro, P. (2007). Economic Development: Pearson Education, 8th Edition,. India.

Todaro & Smith (2003). Economic Development. Pearson Education Limited (Singapore), Indian Branch, 482, FIE Pat Parganj Delhi India.

Wayne, E. Nafziger (2006). Economic Development. London: Cambridge University Press. pp123-162

Wilson & Briscoe (2004). The Impact of Human Capital on Economic Growth: A Review. Third report on vocational Training Research in Europe: Background report (cedefop Reference Series, 54)

